

जलसाक्षरता केंद्र, यशदा

कृती आराखडा

प्रस्तावना

- शासन निर्णय, जलसंपदा विभाग, दि. ३० नोव्हेंबर, २०१६ अन्वये यशदा येथे राज्य जलसाक्षरता केंद्राची स्थापना
- केंद्राचे उद्देशः
 - राज्यात विविध स्तरांवर प्रशिक्षित स्वयंसेवकांची फळी तयार करणे.
 - राज्यात जलसाक्षरता आणि जलजागृती विषयक विविध उपक्रमांमध्ये सहाय्य करणे.
 - जलविषयक बाबींचे प्रलेखन करणे व माहितीचा प्रसार करणे.

केंद्राची रचना

यशदा

राज्यस्तरीय मुख्य केंद्र
पुणे, नाशिक आणि कोंकण
विभागांचे विभागीय केंद्र

जल व भूमी व्यवस्थापन
संस्था (वाल्मी),
औरंगाबाद,
औरंगाबाद विभाग

डॉ. पंजाबराव देशमुख
विदर्भ विकास
प्रशासकीय प्रबोधिनी,
अमरावती
अमरावती विभाग

वनप्रशासन विकास व
व्यवस्थापन प्रबोधिनी,
चंद्रपूर,
नागपूर विभाग

केंद्राचे कामकाज

अ) प्रशिक्षण:

- प्रशिक्षण गरजांची निश्चिती
- प्रशिक्षणाचा पंचवार्षिक व वार्षिक आराखडा
- विविध स्तरावरील जलनायकांची निवड व प्रत्यक्ष प्रशिक्षण
- विविध पाणी वापरकर्ते/लाभधारक/जलकर्मी/जलसेवक यांना प्रशिक्षण
- विभागीय केंद्रामार्फत प्रशिक्षणाचे नियोजन व संनियंत्रण
- जलसाक्षरतेबाबत विविध कार्यशाळांचे आयोजन

ब) प्रलेखन व अभ्यास :

- लोकसहभागातून पूर्ण झालेल्या जल प्रकल्पांच्या यशोगाथा
- शासकीय योजनांमार्फत झालेल्या जल प्रकल्पांचा वापर व फलनिष्पत्ती
- जल संधारण, पाणी पुनर्वापर, नदी पुनरुज्जीवन, पाण्याचे प्रदूषण, इ. बाबत प्रलेखन

केंद्राचे कामकाज

क) जलसाक्षरता प्रसार व प्रसिद्धी:

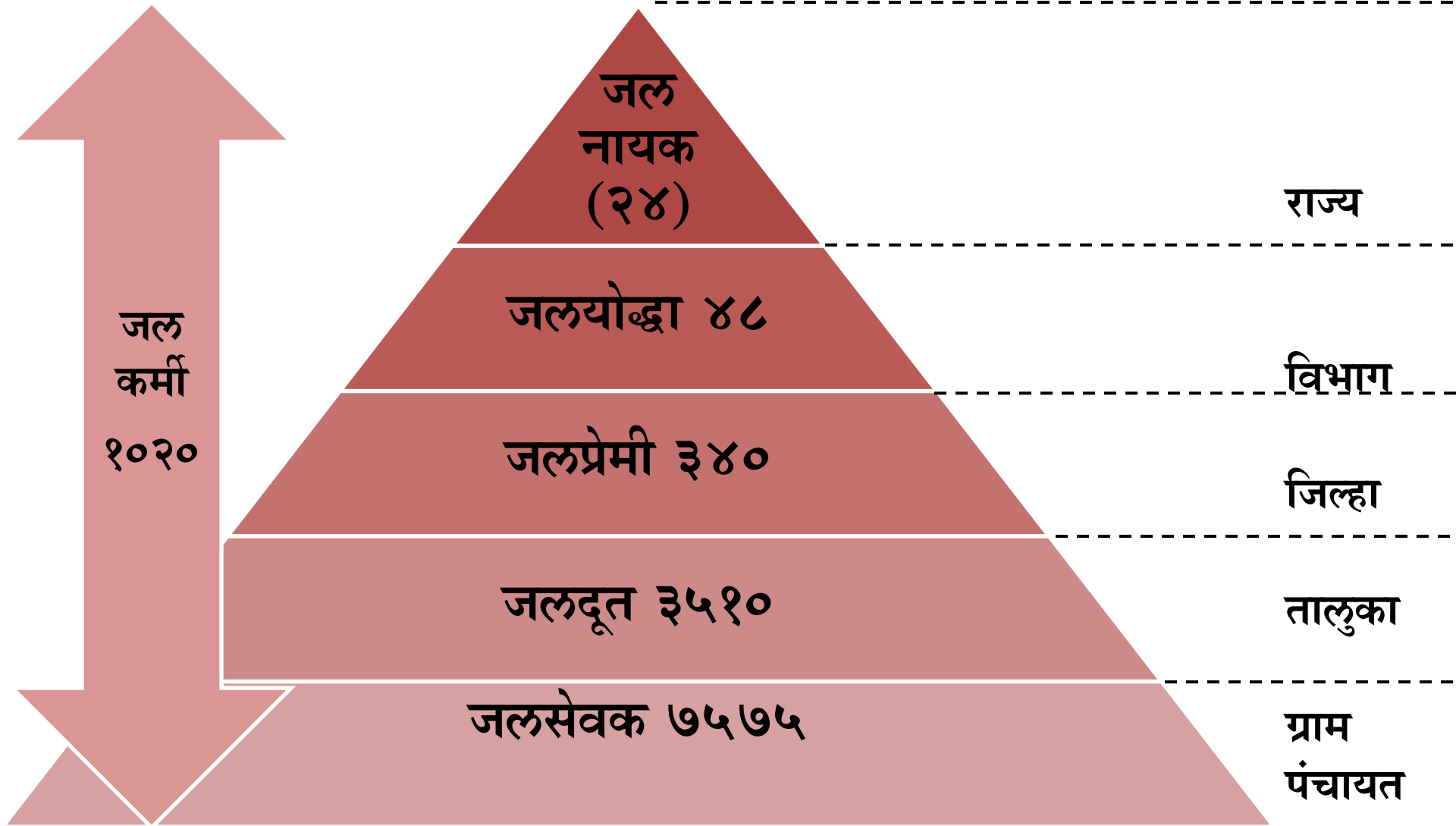
- जलसाक्षरता व जलजागृती प्रसार साहित्य निर्मिती
- जल विषयक उपक्रमांचा प्रसार

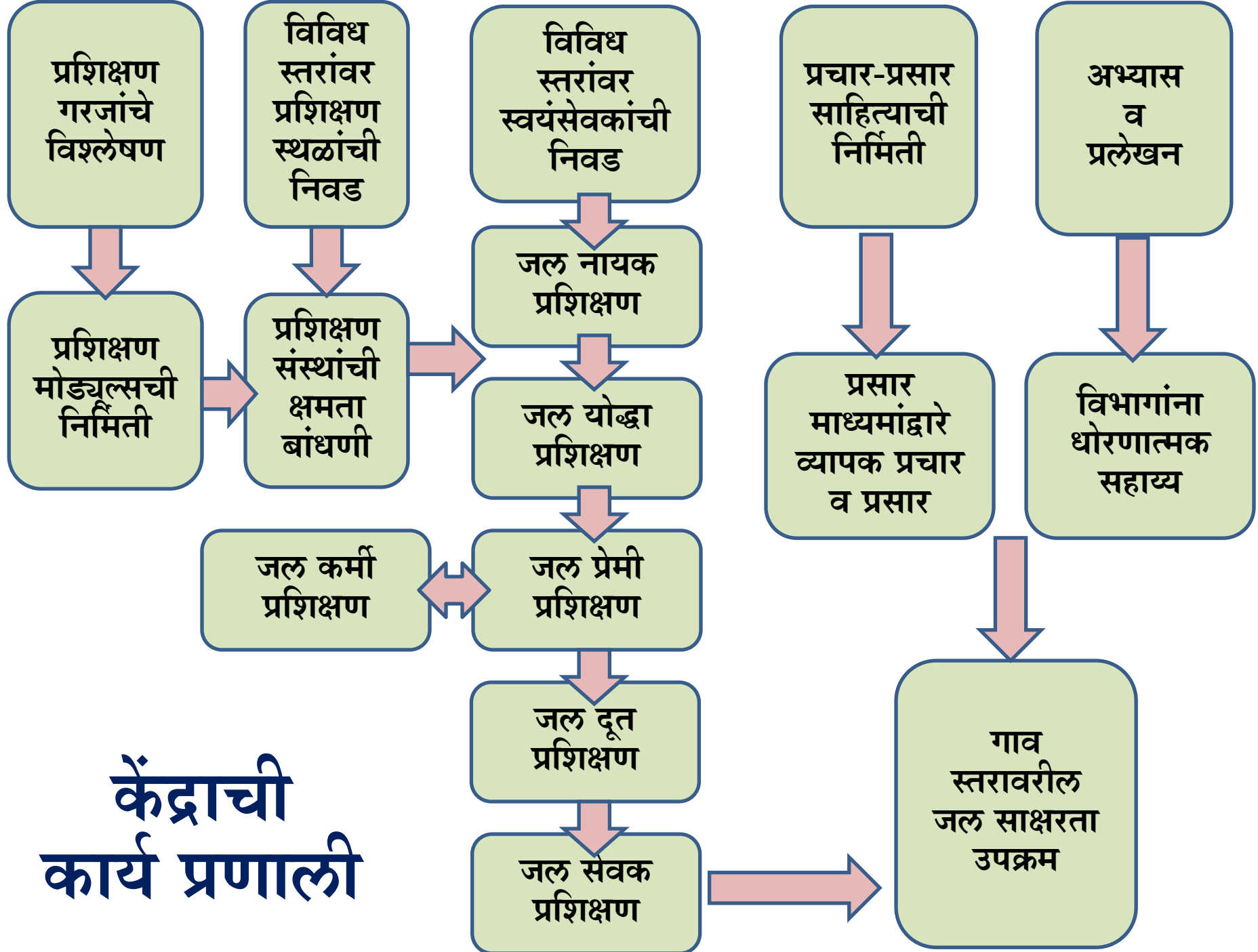
ड) सहाय्यकारी कामे:

- शासनाचे जल विषयक विभाग आणि यंत्रणा यांना जलसाक्षरतेविषयी धोरणात्मक व जलविषयक बाबींसाठी सहाय्य.
- शाळा / आश्रमशाळा / निवासी शाळा / महाविद्यालये, स्वयं सहाय्यता गट, युवक मंडळे यांच्या जलसाक्षरतेसाठी सहाय्य.
- सेवा निवृत्त शासकीय / निमशासकीय अधिकारी / कर्मचारी यांच्या सहभागातून जलसाक्षरतेचा प्रसार.

स्वयंसेवकांची संरचनात्मक फळी

कामकाजाची रूपरेषा

- जलसाक्षरतेमध्ये स्वयंप्रेरणेने काम करणाऱ्या साधनव्यक्तींची फळी
- साधनव्यक्तींमार्फत गुणवत्तापूर्ण प्रशिक्षणाचे नियोजन
- राज्य स्तरावर व्यापक विचारमंथनाद्वारे प्रशिक्षणाच्या गरजांची निश्चिती
- दर्जेदार प्रशिक्षणासाठी Indian Institute of Remote Sensing (IIRS) या संस्थेचे सहाय्य; संशोधन अभ्यासात देखील यांचे सहकार्य.
- अभ्यास, प्रलेखन, लघुपट, ऑडीओ बुक यांची पोर्टलवर उपलब्धता
- जलनायक, जलयोद्धा, जलकर्मी यांचे यशदाद्वारे प्रशिक्षण
- जलप्रेमी आणि जलदूत यांचे विभागीय जलसाक्षरता केंद्राद्वारे प्रशिक्षण
- जलसेवकांचे जिल्हा / तालुका स्तरावर प्रशिक्षण

कामकाजाची रूपरेषा

- जिल्हा आणि तालुका स्तरीय समितीच्या माध्यमातून प्रशिक्षणाचे संनियंत्रण व मूल्यमापन
- सुटसुटीत व आशयपूर्ण वाचन साहित्य
- प्रशिक्षणाचे आरेखन, वेळापत्रक आणि प्रशिक्षणासाठी हस्तपुस्तिका यांची यशदामार्फत विभागीय केंद्र व प्रशिक्षकांना उपलब्धता
- संपूर्ण संरचनेची उभारणी स्वयंस्फूर्तीने पुढे येणाऱ्या स्वयंसेवकांद्वारे

अपेक्षित फलनिष्पत्ती

- ग्रामपंचायत स्तरावर ७५७५ स्वयंस्फूर्त व स्वयंप्रेरित अशा जलसेवकांच्या फळीची उभारणी.
- सुमारे ७५७५ ग्रामपंचायतींचे जल संपत्ती अंदाजपत्रक .
- जलयुक्त शिवार अभियानाच्या ७५७५ ग्रामपंचायतींमधील एक्झिट प्रोटोकॉल बदल जलसेवकांचे कृषी सहाय्यकासमवेत प्रशिक्षकाचे काम.
- जल संपदा विभागाच्या सहयोगाने राज्यातील पाणी वापर संस्थांचे प्रशिक्षण (२००५ ग्रामपंचायतींमधील पाणी वापर संस्था)
- यशोगाथा, अभ्यास अहवाल आणि प्रलेखन (सुमारे ८०).

क्रमश..

अपेक्षित फलनिष्पत्ती

- राज्य आणि विभाग स्तरीय स्वयंस्फूर्त जलनायक व जलयोद्धा यांची प्रशिक्षित फळी (एकूण ७२)
- जिल्हास्तरीय स्वयंस्फूर्त जलप्रेमींची प्रशिक्षित फळी (प्रति जिल्हा १०, एकूण ३४०)
- तालुकास्तरीय स्वयंस्फूर्त जलदूतांची प्रशिक्षित फळी (प्रति तालुका १०, एकूण ३५१०)
- तांत्रिक कामकाज व सहाय्यासाठी जिल्हास्तरीय स्वयंस्फूर्त जलकर्मींची प्रशिक्षित फळी (प्रति जिल्हा किमान ३० याप्रमाणे एकूण १०२०)
- शालेय विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षण विभागाचे सहयोगाने पुस्तकांची निर्मिती — तीन शैक्षणिक पातळ्यांसाठी प्रत्येकी एक पुस्तिका.

प्रशिक्षणातील विषय

- जलधर आणि पाणलोट विषयी माहिती (Aquifers and water shed — Concept)
 - पाणलोट (Watershed) संकल्पना व विकास
 - पाण्याचा प्रवाह (माथा ते पायथा)
 - जल संधारणाच्या विविध पद्धती
 - भूपृष्ठाची रचना
- पाण्याचा ताळेबंद (जल संपत्ती अंदाजपत्रक)
- लोक सहभागातून साधनसंपत्तीचे आरेखन
 - गावाचा पाणी आरोग्य तक्ता बनविणे, गावाचे जल नियोजन
- पाऊस मोजणी आणि पर्जन्यमापक माहिती
 - पाणी मोजमापाची एकके
 - पाणी मोजमापाची उपकरणे-प्रवाह मोजण्याचे साधन — V Notch
- जलचक्र आणि पाण्याची उपलब्धता
- लोकसहभाग व शाश्वत जल व्यवस्थापन

क्रमश..

Water is Life

प्रशिक्षणातील विषय

- भूप्रकृती नुसार कोणते उपचार आवश्यक आहेत.
 - गाव नकाशा समजावून सांगणे
 - उतार आणि कंटूर मो जणे, विविध पाणलोट उपचारांची पद्धती आणि रचना उदा. सीसीटी, डीप सीसीटी, WAT
 - हायड्रोमार्कर चा परिचय व वापर
- जल विषयक कायदे व नियम आणि त्याची अंमलबजावणी
- जल प्रदूषण – संकल्पना, नियंत्रण कसे करावे - कायदेशीर, तांत्रिक आणि इतर पद्धती
- छतावरील पाण्याचे संकलन
- ठिबक आणि तुषार सिंचन संकल्पना, मोजमाप आणि त्याची विविध तंत्रे, पाणी व्यवस्थापनाचे तंत्र, पिक पद्धतीप्रमाणे पाण्याची गरज
- पाणी वापर संस्था, रचना, स्थापना, कार्यपद्धती व कार्यप्रवणतेसाठी उपाययोजना.
- जलयुक्त शिवार अभियान एक्झिट प्रोटोकॉल पद्धती.
- जलसाक्षरतेच्या प्रसारासाठी शालेय विद्यार्थ्यांच्या प्रशिक्षणाची पद्धती.

आयोजित उपक्रम

- विचार मंथन बैठक, दि. १० जानेवारी, २०१७
- जलसाक्षरता केंद्राची यशदा स्तरीय समिती बैठक, दि. ११ जानेवारी, २०१७
- जलनायक, जलयोद्धा, जलप्रेमी, जलदूत, जलकर्मी आणि जलसेवक यांचे निवडीचे निकष आणि प्रक्रिया निश्चित करण्यासाठी दोन दिवसांची कार्यशाळा, दि. २० ते २१ जानेवारी, २०१७.
- प्रशिक्षण गरजांचे विश्लेषण व आरेखन यासाठी तीन दिवसांची कार्यशाळा (जलकर्मी व जलसेवक), दि.१ ते ३ मार्च, २०१७.
- जलजागृती सप्ताहाकरिता कार्यक्रम आराखडा तयार करण्यासाठी विचार मंथन कार्यशाळा, दि. ४ मार्च, २०१७
- प्रशिक्षण गरजांचे विश्लेषण व आरेखन यासाठी तीन दिवसांची कार्यशाळा (जलनायक- राज्य स्तर ते तालुका स्तर), दि. २९ ते ३१ मार्च २०१७
- जलनायक आणि जलयोद्धा यांच्या प्रत्यक्ष निवडीची कार्यवाही — दि. १२ एप्रिल, २०१७
- जल साक्षरता - प्रलेखन कार्यशाळा — तिळगंगा प्रकल्प, दि. २७ मे, २०१७

आयोजित उपक्रम

- प्रशिक्षण गरजांचे विश्लेषण व आरेखन यांचे दृढीकरण, दि. ६ जून, २०१७
- जलकर्मी, जलप्रेमी आणि जलदूत यांची निवड प्रक्रिया.
- मा. मुख्यमंत्री व मान्यवरांच्या उपस्थितीत जलसाक्षरता केंद्राचा शुभारंभ — दि. ६ ऑगस्ट, २०१७
- जलनायक आणि जलयोद्धा यांचे पहिले पायाभूत प्रशिक्षण यशदा येथे संपन्न - दि. १६ नोव्हेंबर ते १९ नोव्हेंबर, २०१७
- चंद्रपूर, अमरावती व औरंगाबाद येथे विभागीय कार्यशाळा / बैठक — विभागीय जल साक्षरता केंद्र.
- पुणे, नाशिक व कोकण येथे ही विभागीय कार्यशाळा
- विभागीय जलसाक्षरता केंद्राचा चंद्रपूर येथे शुभारंभ — दि. १५ जानेवारी, २०१८
- चंद्रपूर येथे जलप्रेमी व जलदूत यांचे पायाभूत प्रशिक्षण कार्यक्रमास सुरुवात - दि. १६ जानेवारी ते १८ जानेवारी, २०१८

धन्यवाद !